

NECİP FAZIL ŞİİRİNİN TEMATİK KAYNAĞI

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

Doğu şiiri ile Batı şiiri arasında bir mukayese yapıldığında karşımıza çıkan tablo hangi cenah lehine rapor verir? Cemil Meriç, doğulu hissiyatını batılı lisanıyla ifadeye dönüştürerek “Batı aklın, Doğu gönlün vatanıdır” demişti. Bu sözü sahih kabul edip ve yalnızca şiir sanatı bakımından düşünürsek Doğu şiiri Batı şiiri ile mukayesede daima daha önde ve önemsenmiş görülecektir. Doğu insanı Batılıya göre daha duygusaldır; bunu görebiliyoruz. Ne var ki bence Batı insanı buna mukabil, Cemil Meriç’in dediği gibi daha akıllı değil belki daha mantıklıdır. Akıllılık ile mantıklılığı tartışmanın yeri burası değildir. Biz sanat, özelde de şiir üzerinden düşünmeyi sürdürüelim.

Doğu şiiri yazılı hale gelip elimize büyük bir malzeme olarak ulaştığında neredeyse bütünüyle Müslüman ve de galip zihnin şiiriydi. Hele Anadolu insanı ve Türkçe bakımından meseleye bakıldığında bizim şiirimiz diyebileceğimiz külli şiir hazinesi, çok büyük ölçüde Müslümanların şiiridir. İslami hayattan önce ve Doğu dediğimizde Uzak Doğuyu da hesaba katarsak elbette başka ve yine çok zengin bir kültürel birikim bizi karşılar.

Türkçe şiir külliyyatı ve onun bir modeli olan Necip Fazıl şiirini konuşacak olursak, elimizdeki malzemeyi hem Türkçe hem de İslamlaşma sonrası ile sınırlamak durumundayız. Çünkü bütün sanatlardan daha çok şiir hem dile hem de içerisinde doğduğu kültürel atmosfere sıkı sıkıya bağlı hatta bazen mahkûm olmak durumundadır. Söz gelimi şiir tercüme edilemiyor önermesinin ilk gerekçesi dil sorunudur.

Necip Fazıl’ın şiiri kendi dil hazinesi içerisinde, dilin bütün imkânlarını sonuna kadar kullanarak doğmuştur. Bunda hiç kuşku yoktur ki şair, kendi dilinde ortaya konmuş bulunan klasik, geleneksel şiirin her üç kanalını da çok iyi bilmektedir. Divan Şiiri, Halk Şiiri ve Tekke Edebiyatının ürünü olan Mistik şiirin bütün iyi örnekleri şairin umurundadır.

Peki, Necip Fazıl bu üç damardan hangisinin izleğinde bir şiir yazmıştır, diye soracak olursak, işte burada ben derim ki, bu bütünden en ince teferruatına kadar haberli bulunan şair hepsinden farklı, Türkçede daha önce bir benzeri bulunmayan yepyeni bir ses yakalayarak onu terennüm etmiştir.

Necip Fazıl’ın, kendisinden önceki büyük üstatlar tarafından daha on dokuz yaşında iken yazdıklarıyla “çocuk bu sesi nereden buldu” şeklinde taltif edildiği hatırlanırsa, benim kişisel kanaatlerim üzerinde düşünülmeden reddedilemez sanıyorum.

Sadece kullandığı bazı orijin kelimeleri hatırlatmak bile kâfidir. Lakin biz daha ileri gideceğiz. Kelime seçkisini şöyle kabaca sıralayıp mukayese yapalım, Türkçe şiirde şu kelimeler hangi şair tarafından daha önce kullanılmıştır: “Kafa, ense kökü, burun, kustumuk, balyoz, muşamba, kazan, kepçe, kezzap, sülük, tılsım, kütük, cinnet, gülle, kelle, cımbız, kıymık, öküz, cüce.” Yalnızca Çile şiirine bakarak tespit ettiklerimizi aktararak bir fikir vermek istedik.

Necip Fazıl bence Nazım Hikmet’ten daha ziyade batılı bir şiir yazmıştır. Kimilerine şaşırtıcı gelen bu görüş üzerinde duralım. Bütün büyük malzemesiyle elimizdeki şiir hamulesi İslami’dir demiştik. Necip Fazıl her ne kadar Müslüman bir aile çocuğu ise de, ilk gençlik yılları haytalık ile geçmiş, bohem bir hayat sürdürmüştür. Sonraki yıllarda İslami hayata mistik kapıdan dâhil olmuş, mütevazı bir tekke şeyhi vasıtası ile yepyeni bir davayı üstlenmiştir. Ancak onun yeni benimsediği hayat hakkında üstadının dizinin dibine oturarak yıllarca ders aldığı hiç kimse söyleyemez. O, hiper aktif birisi sıfatıyla aslında süratle koşarken, yolu üzerinde Abdülhakim Arvasi’ye rastlamış ve istikametini değiştirmiştir. “Tanrı Kulundan Dinlediklerim, Halkadan Pırıltılar, Çöle İnən Nur” v.b. eserleri okunursa görülecektir ki “bana sekiz kelime verin ondan altmış dört cümle kurayım” diyen Necip Fazıl, üstadından aldığı sekiz kelimeyi bu eserlerinde altı yüz kırk cümleyle dönüştürmüştür.

Şiire ne zaman geleceğimi merak edenler için şunu açık etmeliyim ki bu hususu sergilemeden onun beslendiği şiir damarına dair görüşümü aydınlatabilmemin imkânı pek yoktur.

Müslümanların mistik telakkilerini bilenler, oradaki temel telakkinin benliği yok etmek, bir mürşide bağlanmak, iradeyi ona teslim etmek olduğunu bilirler. Mistik anlayış ben bilinci, ben idraki gibi ahvalleri asla kabul etmez. Beninizi, benliğinizi yok etmeden tekkeden içeriye giremezsiniz. İşte Necip Fazıl tekkeye girmiş gibi görünmesine rağmen benini, benliğini asla terk etmemiş hatta ona daha sıkı bağlanmış bir şairdir. Türkçe edebiyatın geçmiş şiirine bakıldığında özellikle mistik içerikli şiirde ben diyen

şaire rastlayamazsınız. Necip Fazıl ise bütün şiir serüveni boyunca ben demeyi sürdürmüştür. Sıhhatli ve dikkatli bir nazarla bakıldığında Nazım Hikmet'in şiiri Necip Fazıl'a göre daha doğulu veya yerli gözüktür. O, "Memleketimden İnsan Manzaraları, Kurtuluş Savaşı Destanı, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı" gibi temel eserleriyle, Anadolu'nun yoksul ve yoksun ahalisiyle iç içe iken Necip Fazıl ilgi alanını bizzat kendi içerisine, benliğine, ruhuna çevirmiştir; sanki daima kendisiyle meşgul bir ruh halini yaşamaktadır.

Türkçe şiir çok nadir ben derken Necip Fazıl her vakit ben diyen bir şair olarak karşımızda durmaktadır. Türkçenin Shakespeare, Baudelaire veya Arhur Rimbaud'u kimdir dediğinizde tek kişiyi gösterebilirsiniz: Necip Fazıl.

Necip Fazıl'ın tematik anlamdaki en büyük beslenme kaynağı yerli değil batıdır. Mistisizmi benimsemiş birisinin bu kadar ben sancısı çekmesini başka türlü açıklayamazsınız.

Kanaatimce O'nun en önemli ve karakteristik şiiri olan "Senfoni"yi (sonraki adı "Çile") dikkatle analiz edenler nereden kaynaklı olduğunu göreceklidir. Bence bu şiir, kendi kaynağını neredeyse her kıtasında okuyanın önüne sergilemektedir. Bu büyük soluklu şiir tek başına Necip Fazıl hakkında hemen bütün ipuçlarını taşımaktadır. "Gaiplerden gelen bir ses", bu adamın bütün hayat ve sanat serüveni hakkında en ince detayına kadar, neredeyse kalbinin/ ruhunun kendine bile gizlenen köşelerini de katarak konuşur. "Ense kökünde patlayan boşluk, üzerinden uçan dam, kündeler halinde devrilen gökyüzü"; sanırsınız yeryüzündeki bütün insanlar bir biçimde kopup yitmişlerdir. Şair, yapayalnız, korkunç bir sınava tabi tutulmuş, dehşetli bir değişime zorlanmaktadır. Ama bütün bunları, kendi içerisinde, tek başına, kimsesiz bir âlemde yaşamaktadır.

Yanıp kül haline dönüşürken "Can Elması", "burnu yok'un burnuna değince, ağzından kafatasını kuser" bu adam. "Ensesine demir bir balyozla vurulunca" yataklara düşer lakin bu kez önünde artık yepyeni bir dünya vardır. Vardır ama bu büyük ruhlu adamın yaşadığı tezat da o ölçüde öylesine büyüktür ki, sanki yazgısı, mahşeri daha dünyada iken tatmaya ayarlanmıştı.

İçinde, benliğinde bir çift kelepçeye dönüşen arama ihtirası, sorgulamalar, bunalımlar, değişim ve dönüşümler onu şöyle konuşturur: "Niçin küçülüyor eşya uzakta?/ Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?/ Zamanın raksı ne, bir yuvarlakta?/ Sonum varmış, onu öğrensem asıl!// Bir fikir ki, sıcak yarada kezzap,/ Bir fikir ki, beyin zarında sülük./ Selam, selam sana haşmetli azap;/ Yandıkça gelişen tılsımlı kütük."

Türkçe edebiyatta bu boyuttu fikir sancısı çeken, iç dünyasında böylesine haşmetli bir azaba maruz kalmış ikinci bir isim yoktur. Elbette birçok şair kendisiyle fazlasıyla meşgul olmuş, birçoğu hatta egosantrik sancılar çekmiş, fildişi kulesinde bazen kendini kaybetmiş bazen intihara teşebbüs etmiştir. Fakat hem Müslüman ve hem de benliğini ya yok ederek yahut bir mürşide teslim ederek huzura ermiş ruhlara sahip, üstelik genellikle galip zihnin ürettiği Türkçe şiir, böylesini ilk defa Necip Fazıl'da görecektir. Bu anlamda hem yepyeni hem de daha ziyade batılı bir tematik durumdur karşımızdaki.

Aynı şiirden bir örnek üzerinde daha duralım: "Akrep, nokta nokta ruhumu sokmuş,/ Mevsimden mevsime girdim böylece./ Gördüm ki, ateşte, cımbızda yokmuş,/ Fikir çilesinden büyük işkence." Bu hangi kovuktan çıkan ne tür zehirli akreptir ki iğnesini şaire batırarak, yaşadığı mevsimleri değiştirir bir anda. Ve o nasıl bir fikir çilesidir ki, etinden et kopartılan insanın duyduğu acıdan çok fazlasını yaşatır ona.

Bir şairi büyük kılan, mümtaz kılan, bütün ansiklopedilerin altını üstüne getirerek kendisine orada ayrıcalıklı bir yer bulmasını sağlayan işte bu harika deruni keşiflerdir. Ve Türkçe edebiyata ilk kez onunla taşınmıştır, bir benzeri daha yoktur. Acaba taklitleri var mıdır; sanmıyorum. "Ben, Bendedir, Nefs, Serseri, Kaldırımlar, Otel Odaları, İstasyon, Sokak, Aynalar Yolumu Kesti" gibi şiirleri incelendiğinde de karşımıza yine kendisi, kendi iç dünyası, ruhuyla meşgul, onunla kavgalı, ondan şikâyetçi bir şair çıkar karşımıza. "Aynalar bakmayın yüzüme dik dik/ İşte yakalandık, kelepçelendik." Derken şair aynadaki yüze yakalanmıştır; o yüz bizzat kendisidir ve içi içini yemektedir.

Asıl Necip Fazıl, şair olan Necip Fazıl, esasen bu büyük tezatların adamıydı. Gelin görün ki bu büyük ve huzursuz ruh, kendisinden çok daha fazla, bir şairden çok başka bir adam olarak bilinmekte ve tanınmaktadır. O, kendisinden sonraki nice Müslüman nesillere medeni cesaret aşısı yapan, kendisini yakarak başkalarını kurtarmaya çalışan bir fedaidir aynı zamanda. "Viran olası hanede evlad-ı ıyal var" diyen sorumlulara rağmen, şiirini, sanatını elinin tersiyle iterek onların boyunlarındaki vebali de yüklenip meydanları, sahneleri parselleyen adam olmuştur.

Çile şiirinin son kıtalarından birisindeki haykırışı asla boşuna değildir: “Kaçır beni âhenk, al beni birlik;/ Artık barınmam gölge varlıkta./ Ver cüceye, onun olsun şairlik;/ Şimdi gözüm büyük sanatkârlıkta.”

Onun gözü her zaman büyük sanatkârlıktaydı. Ama orada gözü kalmadı. Büyük tezatlarına rağmen yine büyük sanatkârlar arasında kendisine mümtaz bir yer ayrıldı.

Necip Fazıl, Mistik kapıdan girdiği Müslümanlığı, özellikle 23 darbeleri karşısında savunulması gerekli bir dava olarak üstlendikten sonra, önce aralarında bulunduğu laik/ Kemalist muhitler tarafından “sabık şair” olarak anılmaya başladı. Bütün mücadelesini davasına tahsis etmesine rağmen elbet yine şair sıfatıyla eserler verdi. Bu dönemde kaleme aldığı şiirler kendisine “sabık şair” diyenleri haklı çıkartacak biçimde klasman düşüşü yaşamadı belki ama önceki düzeyinde kaldığı da söylenemez. Ne var ki bu kez çok daha başka, bir şairden beklenenden çok daha etkin bir dile ulaştı. Bu alanda da denilebilir ki kendisini aştı, Müslüman nesillerin dilinde “Üstat” hitabını sonuna kadar hak edecek üstün ve yepyeni bir ses yakaladı.

O, aynı zamanda bir oyun yazarıydı. “Bir Adam Yaratmak, Ahşap Konak, Reis Bey, Siyah Pelerinli Adam” ve benzeri eserleri de şiir tadı taşıyordu. Hatta mesela “Ahşap Konak” adlı oyununun bir de şiiri vardır. “Çile” kitabında “Cemiyet” başlığı altında toplanan şiirler nispeten sonraki dönem şiirleridir. Onlar arasındaki “Muhasebe” şiiri tam da “Ahşap Konak” piyesinin muhtevasını şiirle söyleyiş modelidir. Piyeste Osmanlı bakiyesi Ahşap Konak bugün üç ayrı hayat modelinin yaşandığı karma, heterodoks bir din ve yaşama modeli sunmaktadır. Konağın her katında ayrı bir hayat yaşanır. Bunu “Muhasebe” şiiri şöyle anlatır: “Üç katlı ahşap evin her katı ayrı âlem!// Üst kat: Elinde tespih, ağlıyor babaannem,/ Orta kat: (Mavs) oynayan annem ve âşıkları,/ Alt kat: Kız kardeşimin (Tamtam) da çığlıkları.”

Sembolizmini ve lirizmini Batı şiir telakkisinden aktaran Necip Fazıl, Poetikasında bir Fransız şair ve bediiyatçısından aktarılan şu sözü başa alır: “san’atı üzerinde düşünen şair.” Necip Fazıl’dan önce Türkçe şiire düşüncüyü, sokakta yaşanan hayatı yansıtan hemen hemen ilk şair, Mehmet Akif’ti. O, şiiriyle toplumun gündelik gazetesini yazıyor gibiydi. Necip Fazıl başlangıç şiirleri, kendisine sanat alanındaki şöhretini kazandıran ürünleriyle, Batının bütün estetik imkânlarını kullanmakla beraber içe dönük, ruha açılan muhtevasını da taşımıştı. Sonraki dönem şiirlerinde ise yine aynı estetik anlayışı bu sefer toplumsal dertlere açarak ve fakat yine benzer bir espiyle ortaya koymuştur.

Bu manada en meşhur şiiri olarak bilinen “Sakarya Türküsü” evet, bir kavga, dava şiiridir. Gelin görün ki burada da şair temel şiir anlayışından taviz vermeden yol alır. “Sakarya, Türk Tarihi, Yunus Emre, Şanlı Ordu, Nil, Tuna, Allah Yolu, Peygamber” gibi bilindik imgeler serpiştirilmiş olmasına rağmen şair hala yalnız, hala tek başına, hala “Akrebin kısılcacında yoğurmuş bizi kader” diyen adamdır. Önceki döneminin açmazları, bunalımları kısmen izale olmuştur, küçük bir umut ışığını görmüştür ufukta. Gelin görün ki işin sonunda vereceği örnek yine edebiyatımıza trajediyi taşıyan bir söylemden başkası değildir. Der ki: “Bu dava kocaman bir buz dağıydı; nefesimizle hohluya hohluya erittik, şimdi de çamurdan geçemiyoruz.”

Şiiri, davası ve kavgasıyla tek başına bir fenomen olan Necip Fazıl aynı zamanda Müslümanların tarihinde tek başına ümmet olanların kervanına katılacak bir fedaidir.

Başlığa dönecek olursak derim ki, O’nun besin ve esin kaynakları Nazım Hikmet’ten daha fazla Batılıdır. Batıcıdır demiyorum çünkü o asla batıcı olmadı. Ancak Batı edebiyatının temel tezlerini, imge ve imajlarını Türkçenin yeni edebiyat tarihine taşıyan kişi Necip Fazıl’dır. Böyle olmakla beraber Türkçe üretilmiş şiirin kendisinden önceki bütün malzemesini de sahiplenmekten, benimsemekten geri durmamış onu da yeniden var etmeye çalışmış ve bunu çok farklı bir üslupla başarmıştır.

Çoğu şair ve sanatkârın taklidi kopyası çıkmıştır. Sanat taklit kabul etmediği için de kopyalar tez unutulmuştur.

Necip Fazıl öyle çoğaltılamaz bir şiir üretmiştir ki onun taklidine pek rastlanmamıştır.

Sanatın bir tarifi de çoğaltılamayan değil miydi?

İşte O bunu yapmıştır.